

Skorpionien ja barbaarien keskellä — piirteitä suurvaltakauden kirkollisesta yhtenäistämispolitiikasta

Simo Heininen

”Minä asun skorpionien ja barbaarien keskellä”. Näin raportoi Turun piispa Isak Rothovius hiippakuntansa tilasta heinäkuussa 1634 vanhalle ystäväelleen valtakunnankansleri Axel Oxenstiernalle.¹ Seitsemän vuotta hän oli uurastanut jäykkäniskaisen, outoa ”slavonian” kieltä puhuvan kansan parissa. Varsinkin Turun kaupungissa hän oli tavannut hirviömäisiä ihmisiä, jotka eivät hävenneet vetää piispaansa — ja piispatartaan — oikeuteen. Ei ollut ihme, että piispa kaipaili ”maanpaostaan” takaisin Ruotsiin ystäviensä pariin.²

Tämän toiveen jakoivat epäilemättä ne barbaarit ja hirviöt, joiden paimeneksi piispa oli pantu. Rothovius ei nimittäin tyytynyt lausumaan näkemyksiään heistä ainoastaan yksityiskirjeissä, vaan julisti ne myös tuomiokirkon saarnatuolista. Hänen laajin kirjallinen tuotteensa on kahdenkymmenen saarnan kokoelma, vaatimaton ja hieman tuhuinen painate Pietari Waldin kirjapainon ensi vuosilta. Mutta sisältö on särkevää sanaa, joka kaiquessaan tuomiokirkon holveissa painoi turkulaisporvarien korvat luimuun ja niskan kyyryyn. Piispa oli valinnut tekstinsä Valitusvirsiä, eikä niiden soveltaminen tuottanut vaikeuksia. Yhtä vaivattomasti nousivat Sodoma ja Gomorra Turun raamatullisiksi esikuviksi. Luonnehtiessaan kuulijoitaan piispa käytti milloin viiltävää ivaa, milloin taas esitti seuraavallaisen kohtikäyvän arvion: ”Suurin osa sekä nuorista että vanhoista on perkeleellisen tottelemattomia; täällä ei kunnioiteta enempää esivaltaa kuin pappejakaan, ei välitetä neuvoista eikä rangaistuksista, vaan jokainen toimii oman tyhmän päänsä mukaan”.³ Erityisesti papiston halveksiminen kiukutti piispaa. Tuoreeltaan suomeksi käännettyssä rukouspäiväsaarnassa vuodelta 1633 Rothovius ylti seuraavaan ekumeeniseen kannanottoon: ”Sijnä pavilaisten Seoracunnasa, cusa se Antichristuxen villitys lijcku, ombi Papeilla ia Munkeilla sencaldainen voima ia valda, että he panevat Herrat ja Cuningat rangastoxen ia curitoxen ala, nijn että heidhän täyty hypätä ia dantzata heidhän pillins iälken. Mutta sijnä reformeratusa oikias Seoracunnasa tachtö se

halvin Borhari ja Taloinpoica panna papin curitoxen ala”.⁴

Rothovius teki kyllä kaikkensa saadakseen suomalaiset tanssimaan pillinsä mukaan. Varsinkin 1630-luvun puolimaissa hän jännitti jousen varsin kireälle ja sai osan Turun porvaristoa nousemaan avoimeen vastarintaan. Piispan omaksuma vallantäyteys ja ylenmääräinen virkainto ei miellyttänyt myöskään maallista esivaltaa. Sekä Turun hovioikeus että valtaneuvosto antoivat Rothoviukselle muutaman hyvin tähdätyn näpättyksen, jotka hieman hidastivat vanhenevan piispan vauhtia.⁵ Aikalaisten antaman mainesanan *gravissimus* — erittäin ankara — Rothovius oli silti hyvin ansainnut. Kun häntä helmikuussa 1652 kannettiin hautaan, sekoittui saattoväen kaipaukseen myös helpotuksen huokaus. Seuraavaksi piispaksi hiippakunnan papisto kiirehti valitsemaan miehen, jonka kyvyistä pitää yllä kirkkokuria ja hallita hiippakuntaa edeltäjä oli antanut murskaavan — ja ilmeisen paikkansa pitävän lausunnon.⁶

Toista Rothoviuksen kaltaista miestä ei ole ainkaan tähän mennessä noussut Turun piispanistumelle, vaikka papillisista salaseuroista jatkuvasti päästetään julkisuuteen aidon rothoviaanisia valitusvirsiä. Mutta siihen, joka nyt herättää hilpeyttä, saatettiin 1600-luvulla suhtautua täysin vakavasti. Ongelmaksi jää, oliko Rothoviuksen kaltaisen miehen paneminen suomalaisten paimeneksi suurvaltakauden omista lähtökohdista katsoen poikkeus vai sääntö. Tämä vie meidät tarkastelemaan ajan kirkollista yhtenäistämispolitiikkaa, jonka täysiverisenä edustajana Rothoviusta on pidetty.

Yhtenäistämispolitiikan perusteet

Ruotsi harjoitti yhdenmukaistamispolitiikkaa ennen muuta niissä voittomaissa, jotka se oli valloittanut naapureiltaan 1500-luvun loppupuolelta alkaen. Niitä voitiin hallita erillisinä provinseinä, joiden asukkailta puuttuivat ruotsalaisten oikeudet

ja velvollisuudet. Mutta tavoitteena voitiin pitää myös voitettun alueen kiinteää yhdistämistä eli inkorporaatiota. Varsinkin voimakkaat kuninkaat Kaarle IX, Kustaa II Aadolf ja Kaarle XI ajoivat tätä linjaa. Sen sijaan ylhäisaatelille sopi provinssihallinto paremmin: he eivät halunneet päästää voittomaiden säätyveljiä vallanjakoon Ruotsin valtiopäiville eikä valtaneuvostoon. Lisäksi Ruotsin herrat ehtivät varsin nopeasti hankkia maaomaisuutta voittomaissa ja niiden mukana paikallisen aatelin erioikeudet, jotka esimerkiksi Baltiassa olivat huomattavasti laajemmat kuin Ruotsissa. Niinpä voittomaiden hallinnon ja laitosten yhtenäistäminen hidastuikin silloin, kun ylhäisaatelinen holhoojahallitus istui vallassa. Vastaavasti yhtenäistämispoliitiikan merkittävin tulos, Tanskalta Roskilden rauhassa 1658 valloitetujen Skoonen, Hallannin ja Blekingen ruotsalaistaminen toteutettiin vasta vuosisadan lopun itsevaltiuden kaudella.⁷

Yhteinen usko oli ajan käsityksen mukaan valtion yhtenäisyyden varimpia takeita, sillä kuuluihan kirkon päätehtäviin opettaa kuuliaisuutta laillista esivaltaa kohtaan. Milloin voittomaiden väestö oli jo valmiiksi luterilaista, käytettiin yhteistä uskoa yhtenäistämiskeinona. Juuri kirkollisella opetuksella saatiin tanskan kieli aikaa myöten väistymään Ruotsin tieltä Skoonessa.⁸ Sielläkin, missä kielellistä yhtenäisyyttä ei ollut mahdollista saavuttaa, pyrittiin kirkko järjestämään Ruotsin malliin. Vaikeampi oli tilanne Inkerinmaalla ja Käkisalmen läänissä, jossa suuri osa väestöstä oli ortodokseja. Kun Tanskalta vallatuilla alueilla pyrittiin yhteisen uskon kautta yhteiseen kieleen, käytettiin itärajalla päinvastaista menetelmää: suomenkielinen väestö yritettiin käännättää luterilaiseksi. Uskonto osoittautui kuitenkin kieltä lujemmaksi siteeksi, ja käännetyt epäonnistui surkeasti. Venäjän voimistuminen 1600-luvun lopulla antoi sitten aihetta matalan profiilin politiikkaan tällä aralla alueella.⁹

Suomi oli vanhastaan osa Ruotsin valtakuntaa, ja täällä olivat jo voimassa Ruotsin lait ja säätyerioikeudet. Tästä huolimatta Suomikaan ei jäänyt yhdenmukaistamispolitiikan ulkopuolelle. Siihen kuuluivat Suomen laitosten ja hallinnon uudistaminen emämaan mallin mukaan, keskushallituksen virantäyttöpoliitiikka sekä pyrkimykset ruotsin kielen suosimiseen. Teemaa on käsitelty aiemminkin, mutta yleiskuvan loi vasta *Erkki Lehtisen* 1961 ilmestynyt väitöskirja Hallituksen yhtenäistämispoliitiikka Suomessa 1600-luvulla.¹⁰ Se sisältää myös laajan luvun Suomen kirkon yhtenäistämisestä. Teeman käsittelyssä on eräs vaikeus, jonka tekijä itsekin myöntää, nimittäin rajankäynti ”tahallisen tasoituspoliitiikan ja olosuhteiden painon aiheutta-

man sulautumisen välillä”.¹¹ Tätä rajaa ei kaikissa tapauksissa ole mahdollista vetää. Ryhtymättä perusteellisempaan kritiikkiin näyttää siltä, että Lehtinen on siellä täällä puristanut lähteistään liikaa, esimerkiksi laskemalla yhtenäistämistoimiksi pari sellaista virantäyttöä, jotka selittyvät paremmin muilla perusteilla.¹²

Piispannimitykset

En pyri tässä kokonaiskuvaan kirkollisesta yhtenäistämispoliitiikasta, vaan rajoitun piispannimityksiin, joihin maallinen esivalta on aina osoittanut suurta kiinnostusta. Molemmat suurvaltakaudella voimassa olleet kirkkolait, sekä Laurentius Petrin kirkkojärjestys vuodelta 1571 että karoliininen kirkkolaki antoivatkin KM:lle piispannimityksissä ratkaisevan sanansijan. Yksikään piispa ei astunut virkaansa ilman hallitsijan suostumusta. Vaali ei sitä vastoin ollut aina välttämätön; muutama piispa nimitettiin ilman sitä. Tällainen menettely oli kuitenkin poikkeus eikä sääntö, sillä yleensä esivallan ehdokkailla oli kannatusta myös vaalikollegiossa. Näitä oli suurvaltakaudella kaksi: valtiopäiville kokoontunut papisto, ns. consistorium regni eli valtakunnankonsistori sekä asianomaisen hiippakunnan papisto. Aina vuoteen 1686, jolloin consistorium regni lakkautettiin, saatettiin jotkut piispanvaalit käydä molemmissa kollegioissa, eivätkä nämä useinkaan tulleet samaan tulokseen. Hiippakuntapapisto ryhtyi lähes poikkeuksetta tuomiorovastinsa taakse, kun taas valtiopäiväpapisto pani painoa tarjokkaiden ansioille. KM ei ollut sidottu kummankaan

1. Rothovius Oxenstiernalle 12. 7. 1634. *Nils Ahnlund*, Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling II:12, 1 (Stockholm 1930), s. 251.

2. *Matti Parvio*, Isaacus Rothovius. SKHST 60 (Forssa 1959), s. 55, 84, 89, 194—199, 322—323.

3. *Isaacus Rothovius* Then christeligha läran om een sanskyllig Boot och Bättring... vthaff Hieremiae klago vjsor i tijsuogo predikningar författat (Åbo 1645), 08v.

4. Yksi christilinen saarna, pidhetty Turusa, sen suuren yhteisen Rucous Päivän Päille, 20. Maji, Wuonna MDCXXXIV (Stockholm 1634), C2v.

5. *Parvio* 1959, s. 150—153, 307; *Simo Heininen*, Professorikapitulista lehtorikapituliksi 1604—1721. — Turun tuomiokapituli 1276—1976 (Loimaa 1976), s. 121—123.

6. *Heininen* 1976, s. 128—129, 179, 209—210.

7. *Jerker Rosén*, Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid. — Från Sveriges stormaktstid (Lund 1966), s. 122—159.

8. *Rosén* 1966, s. 145—152.

9. *Alvin Isberg*, Svensk segregations- och konversionpolitik i Ingermanland 1617—1704. *Studia Historico-Ecclesiastica Upsaliensia* 22 (Uppsala 1973).

10. HTutk 60. Lahti 1961.

11. *Lehtinen* 1961, s. 367.

12. *Pentti Laasonen*, Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia. SKHST 103 (Loimaa 1977), s. 295.

Suomen piispat ja piispainnimitykset 1618—1711

	piispuus- aika	syntyperä	Paikallistuntemus				Vaali- kollegio		Kannatus hiippakunnassa		
			edellinen virkaaikaa	aikaisimmat virka vuodet Suomessa	suomen kie- len taito	cons. regni	hiippak. papisto	hpk enemmis- tön ehdokas	kannatus hpk:ssa	ei kannatus- ta hpk:ssa	
Turku											
Iisak Rothovius	1627—1652	r	Nyköping	—	—	x				x	
Eskil Petraeus	1652—1657	r	Turku	23	x		x	x			
Johannes Terserus	1658—1664	r	Upsala	7	x	x	x		x		
Johannes Gezelius vanh.	1664—1690	r	Riika	—	?	x					
Johannes Gezelius nuor.	1690—1718	r	Narva	9	x			x			
Viipuri											
Olaus Elimaeus	1617—1629	s	Tukholma		x	x					
Nicolaus Carelius	1630—1632	s	Viipuri		x	x					
Gabriel Melartopaeus	1633—1641	s	Naantali		x						
Petrus Bjugg	1642—1656	r	Söderkö- ping	—	—	x				x	
Nicolaus Nycopensis	1658—1664	r	Turku	18	x		x		x		
Petrus Brommius	1664—1672	r	Narva	—	—	x					
Abraham Thauvonius	1672—1679	s	Narva		x						
Henrik Carstenius	1679—1683	s	Viipuri		x				x		
Petrus Bång	1681—1696	r	Narva	16	x						
Petrus Laurbecchius	1696—1705	r	Turku	30	x		x		x		
David Lund	1795—1711	s	Turku		x		x		x		

kollegion kantaan, mutta useimmin esivallan näkemykset olivat lähempänä consistorium regnin kuin hiippakuntapapiston näkemyksiä — näin jo siitäkin syystä, että KM:lla oli mahdollisuus vaikuttaa valtiopäiväpapiston kantaan. Mikäli hallitsijalla oli oma ehdokas, hän yleensä pyrkikin hankkimaan tälle kannatusta — ei välttämättä ensimmäistä sijaa — jommassa kummassa vaalikollegiossa.¹³

Hiippakuntapapiston kannalta järjestelmä merkitsi sitä, ettei heidän ehdokkaansa koskaan mennyt läpi, ellei KM ollut samalla kannalla. *Sven Kjollerströmin* tutkimus Ruotsin piispainnimityksistä osoittaakin vakuuttavasti, etteivät Suomen hiippakunnat olleet suinkaan ainoita, joihin nimettiin piispa vastoin papiston tahtoa. Huomiota herätti varsinkin vuoden 1636 arkkipiispanvaali, jossa valtakunnankansleri ajoi virkaan kandidaattinsa, vaikka tämä ei ollut saanut yhtään ääntä hiippakunnan papistolta.¹⁴ Vastaavia esimerkkejä löytyy runsaasti.

Oheinen suurvaltakauden 16 piispaa kuvaava taulukko pyrkii valaisemaan kahta toisiinsa liittyvää kysymystä, ensinnäkin sitä, kuinka sopivia ja päteviä piispat olivat nimenomaan Suomeen, ts. miten hyvin he entuudestaan tunsivat maan olot. Miten hiippakuntapapisto suhtautui tulokkaisiin, on jo vaikeampi saada selville, sillä vaalit olivat erilaisia, eikä niiden kiemuroita voi taulukoida. Vajaat puolet nimityksistä on lisäksi sellaisia, joissa hiippakuntapapiston kanta ei käy lähteistä ilmi.¹⁵

Aluksi siis episkopaatin paikallistuntemus. Mikäli katsotaan ainoastaan syntyperään — niinkuin usein tehdään — näyttää Turun sarja täysin ruotsalaiselta, kun taas itäiseen hiippakuntaan on suomalaisia päässyt yksi enemmän kuin ruotsalaisia. Emämaassa syntyminen ei kuitenkaan vielä ollut este suomalaisten kannatukselle, sillä turkulaiset halusivat Petraeuksen yksimielisesti piispakseen 1652 ja viipurilaiset äänestivät Terseruksen ensimmäiselle sijalle vuoden 1658 vaalissa.¹⁶ Valitsijoiden vaa'assa

painoi luonnollisesti miesten aikaisempi toiminta Suomessa. Tällaisia "Suomeen suostuneita" olivat lisäksi Gezelius nuorempi, Nycopensis, Bång ja Laurbecchius. Kun tämä otetaan huomioon, ainoastaan neljältä nimitetyistä puuttui kokonaan maan olojen tuntemus: Rothovius, Gezelius vanhempi, Bjugg ja Brommius. Heillä ei myöskään ollut kielitaitoa, joskin Baltiassa pitkään viiptyneelle Gezelius vanhemmalle suomi ei liene ollut aivan outo.¹⁷ Brommiuksen kerrotaan sitä vastoin olleen ummikko.¹⁸ Suoraan Ruotsista saapuneet Rothovius ja Bjugg pyrkivät kieltäytymään virasta juuri kielivaikeuksiinsa vedoten.¹⁹ Nämä kaksi koettiin Suomessakin kaikkein vieraimmiksi; he ovat ainoat joukosta, joiden kohdalla on selvä tieto hiippakunnan kannatuksen puuttumisesta.²⁰

Paikallistuntemuksensa puolesta suurvaltakauden episkopaattimme jakautuu siis kolmeen ryhmään: syntyperäiset suomalaiset (6), Suomessa jo pitempään toimineet ruotsalaiset (6) sekä muualta suoraan virkaan tulleet (4). Viimeisestä ryhmästä sopeutuivat paremmin Baltiasta siirretyt, sillä viirranhoito voittomaassa oli huomattavasti vaivalloisempaa kuin vakiintuneessa Suomessa. Jyrkimmän kontrastin kokivat Södermanlannista tulleet Rothovius ja Bjugg, joiden silmissä Suomi oli vihoviimeistä takamaata. Tämän jaottelun perusteella näyttää siltä, että hallituksen nimityspolitiikka ohjasi paremminkin paikallisten olojen huomioon ottaminen kuin yhtenäistämispolitiikka: Rothovius ja Bjugg ovat tässä joukossa poikkeuksia eivätkä sääntöjä. Sellainen käsitys, että piispanistuimemme täytettiin suurvaltakaudella vierailia miehillä, ei siis pidä paikkaansa.

Nimitettyjen valtaosan hyvä perehtyneisyys maan oloihin ei merkinnyt vielä sitä, että he olisivat olleet laumansa suosikkeja. Turun hiippakunnan papisto valitsi piispan kahdesti: toisella kertaa sen ehdokas nimitettiin (Petraeus), toisella taas siivutettiin (vuoden 1658 vaali).²¹ Viipurin papisto valitsi kolmasti, mutta nimitys ei kertaakaan osunut eniten ääniä saaneeseen. Kahdessa viimeisessä vaalissa voittanut tuomiorovasti Petrus Carstenius ohitettiin molemmilla kerroilla, mutta nimitetyillä oli Viipurin kapitulin kannatus. Lisäksi tiedämme, että Henrik Carstenius nimitettiin ilman vaalia tuomiokapitulin pyynnöstä.²² Edeltäjiensä apulaisina toimineet Gezelius junior ja Bång siirtyivät ilman vaalia piispaksi, samoin Narvasta Viipuriin siirretty Thauvonius.²³

Vaikka aineisto onkin aukollista, siitä näkyy, ettei hiippakuntien toivomuksille suurta painoa pantu. On kuitenkin korostettava, ettei hallituksen nimityspolitiikka tässä mitenkään poikennut emä-

maassa noudatetusta: mitään erityistä reseptiä Suomea varten hallituksella ei ollut.

Kaksi esimerkkiä

Suurvaltakauden Ruotsin piispannimityksissä on useita, joiden motiivit jäävät tuntemattomiksi ja joiden kohdalla tutkija voi vain yhtyä Johannes Gezelius vanhemman hurskaaseen toteamukseen: "Kuningasten sydämiä ja heidän sydäntensä ajatuksia ei pystytä tutkimaan niissä piilevän pohjattoman viisauden tähden".²⁴ Joidenkin nimitysten osalta tämä on kuitenkin mahdollista. Otan siitä kaksi esimerkkiä.

Vuoden 1664 piispanvaali antaa luvan päätellä, ettei KM mielellään nimittänyt sellaista miestä, jota hiippakunta jyrkästi vastusti. Avoimna olivat molempien Suomen piispanistuinten lisäksi myös kaksi virkaa emämaan puolella. Kun monivaiheista peliä valtiopäivillä pelattiin, oli sekä Turkuun että Viipuriin ehdolla Gävlen rovasti Olaus Aurivillius. Kummankin hiippakunnan edustajat protestoivat voimakkaasti ja pyysivät kyneleet silmissä, että heidät säästettäisiin mainitulta rovasilta. Kortit jätettiin vielä uudestaan, ja nyt turkulaiset saivat Gezeliuksen, joka oli ollut mukana jo edellisillä kierroksilla. Viipurilaisille sen sijaan nostettiin pakasta kortti, jota pelissä ei vielä ollut käytetty, nimittäin Petrus Brommius. Suomalaiset ilmeisesti tyytyivät molempiin Baltiasta tullesiiin miehiin — ainakaan protesteista ei ole tietoa.²⁵

Toisena esimerkkinä olkoon detalji siihen paljon pohdittuun kysymykseen, miksi Rothoviuksen kal-

13. *Sven Kjollerström*, *Biskopstillsättningar i Sverige 1531—1951*. Studia Theologica Lundensia 2 (Lund 1952), s. 57—117.

14. *Kjollerström* 1952, s. 65—73.

15. Piuspojen henkilötiedot *Eero Matinoli*, Turun tuomiokapitulin matrikkeli (Loimaa 1976), s. 53—62; *Mathias Akiander*, *Herdaminne för fornda Wiborgs och nuvarande Borgå stift I* (Helsingfors 1868), s. 28—60.

16. *Kjollerström* 1952, s. 90, 99—101.

17. *Albin Simolin*, *Wiborgs stifts historia* (Helsingfors 1909), s. 72; *Laasonen* 1977, s. 15.

18. Johannes Gezelius nuorempi Carl Piperille 8. 5. 1705. *Akiander* 1868, s. 57—59; *Esko Koskenvesa*, Suomen itäisen hiippakunnan piispanvaalit ja -nimitykset vuosina 1705—1762. — *Nova et vetera*. SKHST 105 (Joensuu 1978), s. 240.

19. *Parvio* 1959, s. 84—89; Bjugg KM:lle syksyllä 1642. *Akiander* 1868, s. 33—35.

20. *Heininen* 1976, s. 120—123; *Simo Heininen*, *Gabriel Melartopaeus*. — SKHSV 1974—1977 (Loimaa 1977), s. 59—61.

21. *Kjollerström* 1952, s. 99—102; *Heininen* 1976, s. 129—133.

22. *Koskenvesa* 1978, s. 237—242.

23. *Kjollerström* 1952, s. 114, 116, 138.

24. *Laasonen* 1977, s. 95—97.

25. *Simolin* 1909, s. 71—74; *Kjollerström* 1952, s. 102—104; *Laasonen* 1977, s. 16—20.

tainen kirkollinen höyryjyrä lähetettiin Suomeen. Viimeistellessään suurta julkaisuaan Juustenin piispainkronikasta Porthan aikoi jatkaa maamme kirkkohistorian tutkimusta vielä Juustenia seuraavien Turun piispojen ajalta. Työ katkesi kuitenkin heti, kun hän oli tutustunut Turun hovioikeuden pöytäkirjoihin Rothoviuksen edeltäjän Ericus Erici Sorolaisen piispuuskauden lopulta.²⁶ Pöytäkirjat ovat — epäilemättä kirkkohistoriamme kaunistukseksi — tuhoutuneet Turun palossa. Muutamasta kopiosta säilyneestä otteesta voi kuitenkin päätellä, mikä niissä järkytti Porthania. Sorolainen oli viimeisinä vuosinaan vanhuudenhöperö ja vainoharhainen, ja saattoi ahdistella kapitulinensa jäseniä hiilihankokädessä.²⁷ Porthan itse komentoi lähdeään seu-

raavasti: "Olen äskettäin lukenut Turun hovioikeuden pöytäkirjoista häpeällisiä todisteita siitä vallasta, joka piispoilla ennen oli ja jota he häpeällisesti käyttivät väärin. Täkäläinen Ericus Erici näyttää olleen arkkikonna. Kapitulin jäsenet olivat nöyriä jees-miehiä (ja-bröder), jotka vapisivat piispansa edessä melkein yhtä paljon kuin ne pikku papit, jotka tämä pani karsseriin ja erotti virasta. Jumala varjelkoon meidät sellaisista ajoista!"²⁸

26. *M. G. Schybergson*, Henrik Gabriel Porthan II. SSLF 97 (Helsingfors 1911), s. 145.

27. *J. J. Tengström*, De viris in Fennia peritia litteratum Graecarum claris (Aboae 1814), s. 25—26.

28. Porthan Caloniukselle 10. 7. 1797. *W. Lagus*, Henrik Gabriel Porthans bref till Matthias Calonius II. SSLF 5 (Helsingfors 1886), s. 400—401.

Historiallisen Aikakauskirjan vanhat numerot

Historiallisen Aikakauskirjan vanhoja numeroita on saatavissa seuraavasti (katso hankintaohjeet ja hinnat takakannen sisäsivulta):

1903: 4/5, 6, 1906: 1, 2/3, 6, 1907: 2—6, 1908: 2—6, 1909: vsk, 1910: 1, 1912: vsk, 1913: vsk, 1914: vsk, 1915: 1, 1916: 2—5, 1918: 1/5, 1919: vsk, 1927: vsk, 1928: vsk, 1929: vsk, 1930: vsk, 1931: vsk, 1932: vsk, 1933: vsk, 1934: vsk, 1935: vsk, 1936: vsk, 1937: vsk, 1938: vsk, 1940: vsk, 1941: vsk, 1942: vsk, 1943: 1, 3, 1944: 3, 4, 1945: vsk, 1946: vsk, 1947: vsk, 1948: 1, 2, 4, 1949: vsk, 1950: vsk, 1951: 4, 1952: vsk, 1953: vsk (+ 1a), 1954: 1, 2, 1955: 2, 1956: 2—4, 1959: 2—4, 1960: 4, 1961: vsk, 1962: vsk, 1963: vsk, 1964: 2—4, 1965: vsk, 1966: 4, 1967: vsk, 1968: vsk, 1969: vsk, 1970: vsk, 1971: 3, 4, 1972: vsk, 1973: 2, 3, 1974: 2—4, 1975: 2—4, 1976: vsk, 1977: vsk, 1978: vsk, 1979: vsk, 1980: vsk, 1981: 1, 2, 4, 1982: vsk, 1983: 1, 2, 4, 1984: vsk.

Historiallisen Aikakauskirjan käyttämisen välttämättömänä apuna ovat hakemistot: vuosien 1903—1952 hakemisto on julkaistu numerossa 1a/1953 ja vuosien 1953—1980 hakemisto numerossa 3a/1983. Näistä 1a/1983 maksaa 10,— markkaa ja 3a/1983 35,— markkaa.

Huom! Joitakin yllä ilmoitettuja numeroita on vain muutama kappaletta.